

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարեկանը 6 ռուբլի:
Առանձին Համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյալիս խմբագրատան մեջ:

(Ստորագրողացիք զիմում են ուղղակի
Тифлис. Редакция „Мусака“

ՄԱՅԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Նացի կիրակի և սուր օրերից)

Հայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լիցուով:

Հայտարարութիւնների Համար վճարում են
խաբանչիւր բառին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆԳԱՅՈՒԹԻՒՆ

Գարնալ սովի մասին:—Ներքին տեսու-
թիւն: Մի նկատողութիւն: Նամակ խմբագրին:
Նամակ խմբագրին: Նամակ խմբագրին: Ներքին
տեսու: Արտաքին տեսու: Թիֆլիս: Տարեկան
գինը 10 ռուբլի, կես տարեկանը 6 ռուբլի:
Առանձին Համարները 5 կոպեկով:

ԴԱՐՁԷԱԼ ՍՈՎԻ ՄԱՍԻՆ

Հատերից խում ենք հետեւեալ
գաղտնիութիւնները թիւրքաց Հա-
յաստանի սովի մասին ինչ գործ-
ուններ մենք, կովկասեան հա-
յերս Վանի կամ Մուշի սովա-
տանքների հետ. մենք մեր սեփա-
կան դարձեր ունենք այստեղ...

Այդ տեսակ գաղտնիութիւննե-
րը ոչ թէ միայն անմարդասէր
են, բայց և վերին աստիճանի ան-
գործնական են:

Հին կրասիական աշխարհում,
Աթէնքում կամ Սպարտայում, ա-

մեն մի երկիր ուրախանում էր,
երբ նրա հարեան երկրում գրե-
թաղութիւն, սով, կամ հիւսն-
դութիւն էր լինում: Մէկին հա-
նող փեսար, միւս երկիրներին ու-
րախացում էր...

Բայց այժմ այդպէս չէ. ընդ-
հակառակն, այժմեան դարում մի
երկրին հասնող վտանգը իր բոլոր
հարեան երկիրներին էլ փեսա է
տալիս:

Մեր կարծիքով ոչ թէ միայն
կովկասեան հայերս պէտք է օգ-
նութեան ձեռքը մեկնենք Վանի
սովատանքներին, բայց նոյնը պէտք
է անեն և մեր երկրի բոլոր միւս
ազգաբնակչութիւնները: Եթէ մենք
չօգնենք այժմ Վանի սովատանք-
ներին, երբ գարունը կը դայ,
թիւրքաց Հայաստանի թշուառ
ազգաբնակչութիւնը կը թափվի
մեր սահմանները—և մենք դար-
ձեալ ստիպված կը լինենք նրանց
պահել մեր միջոցներով:

Բացի սորանից յայտնի է որ
սովից յետոյ յայտնվում են միշտ
գանազան վարակիչ հիւանդու-
թիւններ: Եթէ թիւրքաց Հա-
յաստանում յայտնվեն այլ և այլ
ցաւեր, որոնք միշտ հետեւանք են
լինում սովի, նոյն ցաւերը կարող
են և մեր երկիրը անցնել...

Ուրեմն մենք ամենքս պէտք է
աշխատենք օգնութեան ձեռքը
մեկնել Հայաստանի թշուառ սո-
վատանքներին ոչ թէ միայն ազ-
գասիրական կամ մարդասիրական
կէտից, բայց մինչև անգամ բուն
գործնական և եսական կէտից:

Կան նաև այդ տեսակէտը ըմբո-
նէինք, և այդ տեսակ շարժառի-
թից դրդված շտապէինք օգնու-
թեան ձեռքը մեկնելու մեր սո-
վատանք ցեղակիցներին:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆ

Յայտնելով իմ համակրութիւնը պ. Դա-
ղանցի «Նախարարաց լեզուի մասին» (Վեր-
ջախ 1879 № 214) յայտնած զինաւոր մըտ-
քերին՝ կը ցանկայի երկու խօսք աւելացնել
այն մասին, թէ մինչև ո՞ր աստիճան անմիջ-
կէպէս հայերս մեր տոհմականների և անուն-
ների վերաբերութեամբ:

Մենք տեսնում ենք, որ ամեն մէկ ազգ,
ամեն մէկ ցեղ ունի իր յատուկ տոհմական
ձեռք—ոմանք տեղացիներ են մէկ յայտնի
մասնիկ բառի վերջից կամ առաջից, ոմանք
ոչ—ու գրանով հասկացվում է—սակաւ բա-
ցառութեամբ—թէ ով ինչ ազգութեան կամ
ցեղին է պատկանում: Հրեաները—այդ մեզ
վիճակից ազգութիւնը միակ է, որ յեղ-
յեղում է իր տոհմական ձեռք՝ յարմարեց-
նելով այն պատկան ձեռքին, որին հայտնակ
է, կամ եղած է ժամանակով: Մի քանի վե-
րացիք կամ ուսումնասիրող թուրքեր, ի
հարկէ, մեզ օրինակ լինել չեն կարող:

Իսկ մեզանում վերջէք առաջին ձեռք ըն-
կած լրագրի, ամսագրի, զիւրքի, աշխարհի
և այլն, ու կը տեսնենք որ ոչ թէ միայն

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ԱՌԱՅՈՒՄԱՆ ՀԻՔԱՏՈՍՈՒ

ԿԱՐՆՈՑ ՊԱՐՈՆ ԹՐՈՒԹԵՐ

Վսեմափայլ Տէր,

Ընդհանրապէս հիմնական բարեգործութեանց և
երկրին զարգացման անկարելիութեան պատճառ
կը տրուին իւր կեանքական տաղանդը և արտա-
քին անընդհատ խոչնդոտները:

Այսօր, վսեմափայլ տէր, պիտի համարձակիմ
անհրաժեշտ փաստերով ձեզ ցուցնելու որ երկրին
և կառավարութեան արդի տաղանդը Բ. Դրան
մի քանի պաշտօնէից 30 տարիէ ի վեր բռնած
քաղաքականութեան հետեւինք է: Այս պաշտո-
նեայք նկատելով թէ զինուց յաջողութեանց ալ ևս
ձեռնառու չէր Օսմանեանց բաղին, թէ իսլամու-
թիւնը ալ ևս չը պիտի կարենայ, գէթ ազատու-
թիւն, իւր զոհերը քրիստոնէութենէն, առնուլ և թէ
քրիստոնէայ հպատակ ժողովրդաց զարգացումը
իրենց ազգային իրաւանց պաշտպանութեան պատ-
ճառ պիտի լինէր, թերեւ ի ֆեսա Օսմանեան
կառավարութեան, խորհեցան իսլամ տարրը իւր
զօրութեան մէջ պահելու կամ աւելի ևս զօրաց-
նելու համար, չէրի ի վաղըֆի, աշափ և ալ-
նամի * զրօթիւնը շարունակել. թափան (հողա-
քին կալածածո տիրոջ) հնարել և գործողելը,
զաղթական չէրեզները և թէրէթէմները ընդու-
նել և զայն հաստատել քրիստոնէաներու բնակած
գաւառները. * սանձահարել, խրախուսել, ըստ

պարագայից, քիւրդերը և ուրիշ թափառական
ցեղերը, և այս առիթներով, իսլամի (զաղուսմ)
պատրաստելու ժամանակ առ ժամանակ, միշտ մի
և նոյն ցեղերի վրա յաջորդաբար զօրացունդներ
յղել կամ յետ կոչել:

Այս զօրագր ձեռնարկութիւնքն են որ առաջ
բերին երկրին և կառավարութեան ներկայ սոս-
կալի տաղանդը:

Դերմանի մէջ ի գործ դրուած հարստահարու-
թեանց վրա այս համառօտ ծրագրիս առթիւ ձեզ
պիտի յայտնեմ 30 տարիէ հետէ գարեթէ ի վեր
այս երկիրը բնակող քրիստոնէայ ժողովուրդները
հարստահարելու և նոյն իսկ իսլամ. Զնկելու հա-
մար ձեռք առնուած միջոցները:

Ահապիկ զանազան թուականներու մէջ Դեր-
մանի մէջ գործածուած հարստահարութեանց հա-
մառօտագրը, որուն ընդարձակը Կ. Պոլսոյ հայոց
Պատրիարքին յանձնուած է:

1. Հայոցմէ 1500 սոմար *) ցորենի սերմ պա-
րունակելու չափ տարածութիւն ունեցող հողեր
գրաւած են:
2. Մերթ ընդ մերթ Պէյքեր 500-ի չափ քիւր-
դերու զլուին անցած յարձակած են հայ գիւղի-
նու գիւղի և մինչև հիմա կրցած են տանել 6303
տաւար:
3. Հինգ եկեղեցիք և վանքայից կողոպտուած և
քանդուած են:
4. Այս վերջին երկու տարիներս միայն 25
սպանութիւնք տեղի ունեցած են:
5. Բազմաթիւ կանայք առեւտրուելով իսլա-
մացած են *):

*) Մէկ սոմարը գրեթէ 385 քիւրդի կարգէ:

*) Այսպէս Բագրատի գիւղին մէջ երկու հայ
երկտասար ջրայր թուրքացի խմբիկ և Անիտ
երկու թուրք եղբայր ձեռք առնանդուած են:
Ստոյգ է որ հայոց բողոքելով ոճրագործները
և օրինորդները երգրուած բերուեցան, բայց սղօս
առանց դատապարտութեան վերադարձան, յետոյ
անմիջապէս եղբայրներէն մին կրտսեր ջրայր իրեն
կնոթիւն կառնու հարստանաց մեծ հանդիսով,
միջազեռ Օսմ. օրինադրեց խափա և կը պատժէ
կրնէր և աղջիկներ առնանդուեցին:—Մէկ ամիս
առաջ կէտեցալ գիւղին մէջ, ուր միայն երկու
տուն հայ կը դռնուր, երկու աղջիկներ առնան-
դուեցան: Միայն հայրը վերջերս սպանուեցաւ,
մինչև ցարդ ոչ առնանդուեցինք և ոչ մարդասպա-
ններ գտնուած են:

6. Այս վերջին երկու տարիներս հայերէն 44,000
դահիկան դրամ առնուած են, մի և նոյն ժամա-
նակ հայերը մեծամեծ և անտանիկ փեսաներու
ենթարկված են *):

Գէրջանի այս ցուցակին աւելցուցէք նաև ար-
դէն Քիլիկի համար պատմածներս, այսպէս Պէյքեր
միշտ բռնութեամբ ստացածին կէտեթէի, Ազապ-
փայի, Բէստիմի և Սուսայի հարկերը:

Բաց աստի, Գուգիճանի քիւրդ Պէյքեր իրենց
սեփականած են 35 հայ գիւղեր, որոնց բնակիչ-
ները վաճած են Գարիսուլախ, Խլախ, Խապէ-
վէթ, Հապազդո, Բուն, Չամուռեթ, Բառ-
նեթ, Սարըզայա, Սուրեն, Բարի, Կեղաշ, Կա-
թա, Մուփուխ, Խմալ, Չոր, Գաղուսա, Խա-
տա, Բիւլլի, Սէօմիւր, Պուլանլիս, Ակէր, Ման-
դառա, Եայա, Խարի, Վէրէկիւղ, Կէօթեր, Կոնլա,
Զէօլիւք, Պաղիւղ, Լէրէնի:

Եւ այս յափշտակութիւնը տեղի կունենայ այն
ժամանակ, երբ քրիստոնէայ Եւրոպան թիւրքից
զուլթիւնը կը զենի իւր արեւմուր (1854-56) Գու-
գիճանի քիւրդերը զանոնք իրենց մէջ բաժնած են
յաջորդաբար անոնց տիրելով, երբեմն սպառնալիք
և երբեմն բազմաթիւ զուլթերով յարձակմամբ: Ի
հաստատութիւն այժմ պիտի յիշեմ երկու օրինակ-
ներ, որ ձեզ պիտի լուսաւորեն ուրիշ գաւառներու
մէջ գործածուած յափշտակութեանց և հարստա-
հարութեանց կերպերը հասկնալու:

Փուն գիւղը 350 տուն հայ և 150 տուն թուրք
կար:

Շահ Հիւսէյին պէյի եղբայր, Եւսուֆ աղա և
Զէթիլի Սէյիտ մօլա կամ Յէհեստ խմբիկը, որոց
երկուքն ալ Գուգիճանի են, 180-էն աւելի գի-
ւեղալ անձանց հետ առաջին անգամ գիւղին վրա
կը յարձակն և բնակիչներէն երկու հոգի, Ալի
պէյ տաճիկը և Մուստաֆա Մարտիրոս հայը կը
սպանեն, և վերջապէս գիւղը կը կողոպտեն և
կաւերեն. 6 տարի ետքը երկրորդ յարձակում

*) Սափա աղա, Գէրջանի տաւաղի (արդարու-
թիւն) ժողովին անգամ, միայն խաղիկի մէջ և
չըլալայ երկու գիւղերուն մէջ 125,000 դահիկան
փեսան զատ, հայոցմէ առած է, յանուն կայսե-
րական զանձան, 150,000 դահիկանէն աւելի
սպանութիւն ունեցող էրզրանք (կալածագիր)
առանց մէկ փարս վճարելու կամ մի ընկալագիր
ապուլ:

մը կընեն 300 զինեալ անձանց հետ. Մեղքոն քա-
հանային կընէ և Գիւղի Բէրթիճը կը սպանն
և գիւղը ամբողջապէս սննդակ կը դարձնեն:
Այսօր բուն 5 տուն հայ և 4 տուն Մարապաճի
քիւրդ կը գտնուի: Ինչ եղան 350 տուն հայերը,
թափառական կանաք զանոնք ոչնչացուց:

Սուրեն գիւղն ալ, Փունի պէս Գուգիճանի ու-
րի պէյերուն զօճ եղած է. սղօս անոր վրա
յարձակելով հայերէն առած են 600 յիւսար, 200
կով, 3 շնամուր հայեր, Աւետիս, Գալուստ և
Արդեն կը սպանն, կնիւր կը բռնաբարեն և
վերջապէս խեղճ հայերը կը վաճեն: Սուրեն եր-
բեմն պաշտօնէից աթոռատեղի, այսօր 10 տուն
Մարապաճի քիւրդի տուն ունի. ինչ եղած են
իւր հայերը... Այս բարբարոս պէյերէն մէկ քանի
ստոյգ է որ ատեն մ'աքսորված մնացին, բայց
չուտով վերադարձան, և ոչ միայն երբեմն յափ-
շտակուած կալածածո տէր մնացին, ալ և հետգ-
հետ չըլալայ հայ գիւղերն ալ տիրեցին, և նոյն
իսկ թափուով հաստատուած կալածանքներուն ալ:
Այսպէս միջադէմ մէկ կողմէն կալածանքներ կը
ստացնեն, միւս կողմէն իրենց հարստահարութիւն-
ները կը շարունակեն միշտ և ազդեցութիւնին կը
կրկնապատկեն, որովհետեւ իրենց ձեռքին մէջ
ունեն տեղական կառավարութիւնը, որոյ անդամը,
պաշտօնեայք, դատաւոր և զապթիք, պէյեր կամ
պէյերու ազգականներ և կամ պէյերուն հրամա-
նաց հազանդ և անձնուէր քիւրդ ծառանք
են *):

Հողի այս անիրաւ յափշտակութիւնը, որոյ են-
թակայ են հայերը Հայաստանի մէջ, ուշադրու-
թեան արժանի կարեւոր իրողութիւն մէ, որովհե-
տեւ հայոց համար կենաց և մահու խնդիր մէ:

Մանաւանդ լեռնից հայերը կը կրնն այս զըր-
կանը, որ զաղտնի քաղաքականութեան նպատա-
կին հասնելու մի միջոց է, այս է. Տարուս և Կըր-
դուաց լեռները քիւրդերով լեցնելու և Ռուսաց
ապագայ արշաւանաց դէմ քիւրդերը մի պատուար
կանգնելու: Բ. Դրան մի քանի պաշտօնեայք
յոցանայ այս յատակադիւր, և 1856-էն (այսինքն
այն թուականէն *) վեր, յորում քրիստոնէից հա-
ւատարմութեանց և իրաւանց վրա կը խօսուէր և

*) Օրինակի համար, զեռ ևս այսօր, Շահ Հիւ-
սէյին և իրենները տարիներէ ի վեր ազատօրէն
Գուգիճանի վարչութեան մէջ պաշտօն կը վարեն:

*) Վերին դատատանական գործերու, վա-
ղիքը և մանաւանդ թափուած կալածական խըն-
դիւրները, և անհամեմատ աշարը ընչական մասին
Քրիստոնէից իրաւունքները իսլամաց զոհելու զօ-
րաւոր միջոցներ են:

*) Եւ ոչ թէ Արաբիոյ կամ Ռուսի որ և իցն
իսլամաբնակ գաւառ:

